

Понедільчук Т.В.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ТА НАЦІОНАЛЬНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

У статті проаналізовано значення та роль національного інтелектуального капіталу і національної конкурентоспроможності з методологічної точки зору. В даному дослідженні висвітлено як показники національного інтелектуального капіталу та національної економічної конкурентоспроможності пов'язані між собою і як цей зв'язок варіює за різних умов. В статті також показано, що аналіз тенденцій може бути використаний для визначення національної конкурентоспроможності або інтелектуального капіталу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, національна конкурентоспроможність, людський капітал, структурний капітал.

Постановка проблеми. Інтелектуальний капітал на національному рівні останнім часом розглядається як нова галузь досліджень, де акцент робиться на розумінні та вимірюванні нематеріальних факторів, що впливають на накопичення національних благ. Економіка знань в значній мірі ґрунтується на нематеріальних факторах, тому розуміння їх ролі як економічних чинників, що впливають на національну конкурентну перевагу, набуває все більшого стратегічного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням сутності інтелектуального капіталу, а також визначенням його місця в системі національної конкурентоспроможності займаються: С. Казевіч, Е. Чемберлін, Л. Хадсон, А. Уорд, Н. Марков, М.А. Ескіндаров, Т. Стюарт, В. Іноземцева, С. Уоллман, Б. Леонтьєв, А. Брукінг, О.Б. Бутнік-Сіверський.

Разом з тим, питання сутності інтелектуального капіталу, а також визначення його ролі серед конкурентних переваг для національної економіки залишаються актуальними і надалі, що відповідно потребує подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є визначення сутнісної характеристики інтелектуального капіталу та його впливу на національну конкурентоспроможність.

Опис основного матеріалу дослідження. За даними Світового банку та Програми розвитку ООН (ПРООН) сьогодні на планеті фізичний капітал, або накопичені матеріальні блага, становить лише 16% загального надбання, природні багатства - 20%, людський же капітал, або нако-

пичені вкладення в людину, - 64%. У багатьох розвинених країнах частка останнього досягає 80%. Обсяг світового ринку високих технологій за різними оцінками становить 3-4,5 трлн дол. США. Якщо ж говорити про вітчизняний людський капітал, то сьогодні він характеризується високорозвиненим інтелектуальним потенціалом. За підрахунками, потужність інтелектуального потенціалу України оцінюється в 137-138 млрд дол. США, а за відносною кількістю осіб з вищою освітою вона входить до першої десятки розвинутих країн світу [1].

У сучасному світі капітал умовно можна розділити на три види: інтелектуальний, фінансовий і фізичний. Офіційно в великих і середніх корпораціях розвинених країн на частку фізичного і фінансового капіталу доводиться тільки 14%, решта припадає на частку інтелектуального капіталу.

Різні класифікації та підходи до вивчення інтелектуального капіталу були розроблені протягом останніх десяти років, але даний науковий підхід знаходиться в стадії становлення. Його початок можна простежити починаючи з 1996 року, коли уряд Швеції опублікував доповідь під назвою «Благополуччя та безпека», де було розглянуте приховане багатство країни на основі моделі «Skandia Navigator» Л. Едвінсона [2]. У цій моделі інтелектуальний капітал ділиться на чотири основних складових:

- людська: знання, навички, здібності, освіта, творчість громадян;
- ринкова: привабливість з точки зору зовнішніх ринків міжнародних відносин;
- виробнича: інфраструктурна підтримка процесів накопичення знань;
- оновлення і розвиток: інвестиції в знання, інновації.

Кожна з цих складових оцінюється за декількома кількісними показниками з метою

© Понедільчук Тетяна Василівна, к.е.н, доцент, доцент кафедри економічної теорії та історії, Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, тел.:+38(098)2518377, e-mail: komar.tv@ukr.net

отримання цілісного уявлення про систему інтелектуального капіталу. Після спроби Швеції оцінити інтелектуальний капіталі країни, модель Navigator була модифікована та застосована для оцінки інтелектуального капіталу Ізраїлю [3], арабського регіону [4], Канади та Сполучених Штатів. Але і на даний час залишається багато відкритих питань щодо національного інтелектуального капіталу як з академічної, так і з практичної точок зору. По-перше, як зазначає А. Боунфор [5], експертиза нематеріальних факторів виробництва має довгу історію в макроекономічній літературі, а по-друге, вже існує кілька добре сформованих систем звітності та оцінки національної конкурентоспроможності, запропоновані WEF (Всесвітній економічний форум) [6] і IMD (Міжнародний інститут управлінського розвитку) [7].

Поняття «національна конкурентоспроможність» та «національний інтелектуальний капітал», що використовується сьогодні, несуть в собі визначення, які мають багато спільного. Незважаючи на те, що національна конкурентоспроможність була визначена багатьма вченими по-різному, але всі вони виокремлюють одну спільну рису: із знань можна отримати вигоду, як в даний час, так і в майбутньому. Наприклад Н. Бонтіс [4, с. 45] визначає інтелектуальний капітал як "приховані цінності окремих людей, підприємств, установ, громад та регіонів, які в даний час є потенційними джерелами створення цінностей».

Д. Андріссен [8] визначає інтелектуальний капітал як "всі нематеріальні ресурси, наявні в країні або області, які дають відносну перевагу, і які в сукупності здатні виробляти майбутні вигоди".

На думку І. Іванюка [9, с. 5] інтелектуальний капітал являє собою сукупність таких складових: інтелектуальний потенціал (людський капітал), інтелектуальна власність або інтелектуальна активність (структурний капітал), ринкові та інфраструктурні активи (клієнтський капітал). Він визначає, що «сутність інтелектуального капіталу як економічної категорії можна визначити як систему економічних відносин, що виникають на рівні індивідуального відтворення капіталу між суб'єктами господарювання з приводу виробництва, обміну, розподілу і споживання інтелектуального продукту» [9, с. 12].

К. Свейбі [10] має також цікавий підхід, він визначає інтелектуальний капітал як нематеріальні ресурси на основі моделі, відомої як моніторинг нематеріальних активів, створеною ним же. Він розрізняє три концепції інтелектуального капіталу: індивідуальні

навички; внутрішні та зовнішні структурні одиниці компанії.

Не дивлячись на таку різноманітність поглядів на сутність поняття «інтелектуальний капітал» більшість відомих вчених-економістів, ще на ранніх стадіях, включаючи Т.Стюарта, К. Свейбі, А. Брукінга, Л. Едвінссона, Дж. Руса і Н. Бонтіса, погоджуються, що національний інтелектуальний капітал складається із таких трьох компонентів як людський, споживчий і структурний капіталі. Вони стверджують, що інтелектуальний капітал оснований на різних нематеріальних ресурсах, а саме: компетентність співробітників, знання, освіта, вміння, інтелектуальна власність, торгова марка, взаємовідносини з клієнтами.

У своїх дослідженнях В.-І. Ву і Х.-Д. Тсей [11] розширюють вже існуючу концепцію інтелектуального капіталу, додаючи до неї ще два компоненти – соціальний і технологічний капіталі.

Характеризуючи категорію «національний інтелектуальний капітал», необхідно виділити наступні його особливості [1]:

- в сучасних умовах саме ця форма капіталу визначає головні тенденції економічного зростання;
- формування інтелектуального капіталу вимагає від самої людини і всього суспільства значних і зростаючих витрат;
- по мірі накопичення інтелектуального капіталу його прибутковість підвищується до певної межі, обмеженої верхньою межею активної трудової діяльності (активного трудового віку), а потім різко знижується;
- характер і види інвестицій в інтелектуальний капітал обумовлені історичними, національними, культурними особливостями і традиціями;
- інвестиції в інтелектуальний капітал повинні забезпечувати його власнику отримання більш високого доходу;
- вкладення в інтелектуальний капітал дають досить значний за обсягом, тривалий за часом і інтегральний за характером економічний і соціальний ефект;
- інтелектуальний капітал відрізняється від фізичного капіталу за ступенем ліквідності, він не є оборотним активом; тільки його послуги або окремі елементи, придатні для патентування знання, можуть бути куплені або продані;
- використання інтелектуального капіталу завжди контролюється самим індивідом незалежно від джерела інвестицій в його розвиток;
- функціонування інтелектуального капіталу, ступінь віддачі від його застосування обумовлені вільним волевиявленням суб'єкта, його

індивідуальними інтересами та уподобаннями, його матеріальною і моральною зацікавленістю, відповідальністю, світоглядом і загальним рівнем культури, в тому числі і економічної.

Концепція національної конкурентоспроможності концентрується також на економічній можливості обіграти конкурентів: "Процвітання нації залежить від її конкурентоспроможності, заснованої на продуктивності, з якою вона виробляє товари і послуги" [6]. У цьому визначенні Всесвітній економічний форум (WEF) робить акценти на економічній та діловій точках зору. "Конкурентоспроможність аналізує, яким чином країни і підприємства управляють сукупністю своїх повноважень для досягнення процвітання або вигоди" [7]. Відправною точкою в цьому визначенні Міжнародного інституту управлінського розвитку (IMD) є інтелектуальний капітал і його вплив на конкурентоспроможність. Європейська комісія (European Commission) визначає національну конкурентоспроможність, як "... стійке зростання рівня життя нації і як низький рівень вимушеного безробіття" [7] з акцентами на економічні і соціальні аспекти. Різні визначення національної конкурентоспроможності показують багатовимірні залежності конкурентоспроможності з різними економічними, соціальними і культурними питаннями.

Концептуально поняття «національний інтелектуальний капітал» та «національна конкурентоспроможність» мають схожі трактування. Майбутнє нації залежить від національної конкурентоспроможності, яка, з іншого боку, ґрунтується на національному інтелектуальному капіталі і можливості отримати вигоду з нього. З іншого боку, розвиток світової економіки визначає фактори, які надають конкурентну перевагу певним країнам в різних обставинах. Конкурентна перевага заснована на матеріальних і нематеріальних ресурсах та їх комбінації; в розвинених країнах передбачається, що подальший розвиток повинен ґрунтуватися на зростанні інтелектуального капіталу [12, 13, 14].

Якщо порівняти показники національного інтелектуального капіталу (визначених найбільш поширеними моделями інтелектуального капіталу) з показниками, використовуваними у звітах WEF [6] чи IMD [7], то можна зробити висновок, що майже всі показники інтелектуального капіталу включені в ці глобальні звіти. Наприклад IMD обчислює і оцінює свій національний економічний індекс конкурентоспроможності (Over All Ranking, OAR) на основі 331 різних основних індексів, які формують чотири фактори конкурентоспроможності: економічні показники,

ефективність уряду, ефективність бізнесу та інфраструктура. Як IMD так і WEF використовують комбінацію загальнодоступних достовірних даних, а також інформацію, представлену за рахунок проведення «опитування керівників», яке забезпечує більш текстуровану якісну інформацію про абстрактні (тяжко вимірювані) поняття. При розрахунку свого індексу зростання конкурентоспроможності (GCI) WEF використовує показники з трьох основних областей: макро- і мікроекономічного середовища, громадського і соціального середовища, і технології. До сих пір приблизно одні й ті ж показники та елементи використовуються при дослідженні національного інтелектуального капіталу та національного рівня конкурентоспроможності. Таким чином, відправною точкою для накопичення національного інтелектуального капіталу та зростання національної конкурентоспроможності стають одні і ті ж фактори, які є чинниками економіки, заснованої на знаннях.

Вчені вже давно сформували систему факторів і показників, що характеризують конкурентоспроможність національної економіки. Країни, що знаходяться на перших рядках в рейтингах WEF та IMD, конкурентоспроможні і за рівнем ВВП, а отже, існує висока кореляція між показниками економіки знань і величиною ВВП на душу населення [15, с. 64]. Однак чим більше порівнянними стають країни за умовами економіки знань, таким як технології і рівень освіти, тим більше джерел конкурентної переваги з'являється в рамках інших факторів. Як показує найпростіший аналіз, положення країни в загальних рейтингах у високій мірі корелює з рівнем її економічного розвитку поточного періоду або декількох років. Однак між показниками минулих і прогнозних періодів така взаємозалежність простежується дуже слабо. Значить, високий рейтинг країни жодним чином не може бути ознакою її благополуччя в майбутньому. Цей висновок є вірним і для країн, що займають далеко не перші позиції в рейтингах. Звідси логічно задатися питаннями: чи правильно вибрані елементи (показники), чи правильно проаналізовані показники для оцінки національної конкурентоспроможності?

Проблема неоднозначності оцінки інтелектуального капіталу, на наш погляд, полягає в тому, що наукові знання можуть бути вкраплені в структури економічної системи на будь-якому її рівні (організація, регіон, національна економіка). Тому дуже важко прогнозувати інтелектуальний капітал, не звертаючись до інших компонентів національної конкурентоспроможності.

Так, за даними останнього звіту Світового економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність 2014-2015 рр. Україна посіла 76 місце серед 144 країн. Швейцарія вже шостий рік поспіль очолює рейтинг. Сінгапур залишився на 2 місці, США піднялися до 3 позиції. До першої п'ятірки також увійшли Фінляндія та Німеччина.

Автори дослідження акцентують увагу на тому, що серед основних невикористаних можливостей залишаються "Інновації" та "Технологічна готовність".

Рейтинг України за підіндексом "Інновації" у 2014-2015 рр. відповідає 81 місцю. Так, за всіма показниками, окрім "Державні закупівлі новітніх технологій і продукції" (123 місце) та "Наявність вчених та інженерів" (48 місце), Україна покращила свої позиції в рейтингу. Найбільше зростання відзначено за критерієм "Видатки компаній на дослідження і розробки" – з 112 на 66 позицію [16].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Наше дослідження показує, що аналіз тенденцій може виступати в якості ефективного інструменту для відображення динамічного взаємозв'язку інтелектуального капіталу, факторів конкурентоспроможності та економічної ефективності країни. Однак динаміка носить нелінійний характер і є досить складною.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на подальше вивчення національного інтелектуального капіталу і національної економічної конкурентоспроможності, так як у системі заходів, сприятливих на формування вітчизняної економіки знань, залишаються актуальними питання, пов'язані зі створенням реального ринку інтелектуальної власності, створення механізмів передачі технологій, готових до застосування, законодавчого захисту прав ІВ, що у свою чергу, не дозволяє ефективно використовувати в активному господарському обігу результати інтелектуальної діяльності і опиратися на них як на ключовий компонент економічного зростання і міжнародного обміну. Ці заходи мають сприяти підвищенню конкурентоспроможності продукції на міжнародному і внутрішньому ринках, забезпеченню національної економічної безпеки.

Отже, інтелектуальна діяльність стає головною умовою економічного розвитку, а інтелектуальний капітал – найважливішим та найціннішим ресурсом для досягнення цієї мети. Забезпечення конкурентоспроможної економіки неможливе без розуміння специфіки постіндустріального бізнесу, без усвідомлення ролі інтелектуального капіталу і оволодіння навиками управління ним.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корицкий А. В. Экономическая теория. Трансформация теорий человеческого капитала и современность. / А. В. Корицкий. - Новосибирск. - 2013. - 208 с.
2. Skandia AFS Business Navigator [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sveiby.com/articles/SkandiaAFS.html>
3. Pasher, E. The intellectual capital of the state of Israel / E. Pasher // Karl Press: Herlizia Pituach, 1998. – 189 p.
4. Bontis, N. National intellectual capital index: A United Nations initiative for the Arab region / N. Bontis // Journal of Intellectual Capital. – 2004. – 5(1339). – P.13-39
5. Bounfour A. & Edvinsson, L. A public policy perspective on intellectual capital", In B. Marr (Ed.) Perspectives on intellectual capital/ Bounfour A., Edvinsson L.- Elsevier, Oxford, 2005 – 152 p.
6. The World Economic Forum (WEF): The Global Competitiveness Report 2008 // WEF [Electronic resource]. – WEF, 1996 – 2008. – Mode of access: <http://www.weforum.org/documents/GCR0809/index.html>. – Date of access: 05.11.2008.
7. International Institute for Management Development (IMD): World Competitiveness Yearbook 2008 // IMD [Electronic resource]. – IMD, 2001 – 2008. – Mode of access: <http://www.imd.ch/research/publications/wcy/World-Competitiveness-Yearbook-2008-Results.cfm>. – Date of access: 10.11.2008.
8. Andriessen D. & Stam C. "Intellectual capital of the European Union", In the proceedings of McMaster World Congress/ D. Andriessen, C. Stam. - Hamilton, Ontario, Canada. - 2005. - c. 19-21
9. Иванюк И. А. Воспроизводство интеллектуального капитала в современных маркетинг-системах/ И. А. Иванюк // Журнал депонированных рукописей. 2002. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cis2000.ru/publish/books/book_44/index.shtml.
10. Sveiby K.E. The New Organizational Wealth: Managing and Measuring Knowledge-Based Assets / K.E. Sveiby // San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, CA. - 1997. – pp. 220
11. Wu Wann-Yin Impact of Social Capital and Business Operation Mode on Intellectual Capital and Knowledge Management. / Wann-Yin Wu, Hsin-Ju Tsai// Int. J. Technology Management, Vol. 30(1/2). - 2005. – pp. 147–171
12. Teece D.J. Managing Intellectual Capital/ D.J. Teece. - 2000. - Oxford. –h.253
13. Castells M. The Information Society and the Welfare State: The Finnish Model / M. Castells, P. Himanen. – New York: Oxford UP, 2002. – 200 p.

14. Stähle P. & Grönroos, M. Dynamic Intellectual Capital - Knowledge Management in Theory and Practice/ Stähle P. , Grönroos M. - WSOY: Porvoo, Helsinki, 2000 – 253 p.

15. Aubert, J.E. Knowledge economies: A global perspective / J.E. Aubert // Intellectual capital for communities: coll. of scient. Papers; A. Bonfour, L. Edvinsson (Eds.). – Oxford: Elsevier, 2005. – P. 60 – 78.

16. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files>

REFERENCES

1. Korickij, A.V. (2013). *Ekonomicheskaja teorija. Transformacija teorij chelovecheskogo kapitala i sovremennost [Economic theory. Transformation of human capital theory and the modernity]*. Novosibirsk [in Russian].

2. Skandia AFS Business Navigator. (n.d.). Retrieved from: <http://www.sveiby.com/articles/SkandiaAFS.html>.

3. Pasher, E. (1998). *The intellectual capital of the state of Israel*. Karl Press, Herlizia Pituach.

4. Bontis, N. (2004). National intellectual capital index: A United Nations initiative for the Arab region. *Journal of Intellectual Capital*, 5 (1339), 13-39.

5. Bounfour, A. & Edvinsson, L. (2005). *A public policy perspective on intellectual capital. Perspectives on intellectual capital*. Marr, B. (Ed.). Elsevier, Oxford.

6. The World Economic Forum (WEF): The Global Competitiveness Report 2008. www.weforum.org Retrieved from: <http://www.weforum.org/documents/GCR0809/index.html>.

7. International Institute for Management Development (IMD) (2008): World Competitiveness Yearbook. www.imd.org Retrieved from: <https://www.imd.org/research/publications/wcc/World-Competitiveness-Yearbook-2008-Results.cfm>.

8. Andriessen, D. & Stam, C. (2005). Intellectual capital of the European Union. *Proceedings from McMaster World Congress*. Hamilton, Ontario, Canada.

9. Ivanjuk, I.A. (2002). *Vosproizvodstvo intellektual'nogo kapitala v sovremennyh marketing-sistemah [Reproduction of intellectual capital in modern marketing systems]*. Retrieved from: <http://cis2000.ru/Budgeting/IntelectCapitalUp.shtml> [in Russian].

10. Sveiby, K.E. (1997). *The New Organizational Wealth: Managing and Measuring Knowledge Based Assets*. Berett-Koehler Publisher, San Francisco.

11. Wann-Yin, Wu & Hsin-Ju, Tsai (2005). Impact of Social Capital and Business Operation Mode on Intellectual Capital and Knowledge Management. *Int. J. Technology Management*, Vol. 30 (1/2), 147–171.

12. Teece, D.J. (2000). *Managing Intellectual Capital*. Oxford, Oxford University Press.

13. Castells, M. & Himanen, P. (2002). *The information society and the welfare state: The Finnish model*. Oxford Univerisity Press, Oxford.

14. Stähle, P. & Grönroos, M. (2000). *Dynamic Intellectual Capital Knowledge Management in Theory and Practice*. WSOY: Porvoo, Helsinki, Juva.

15. Aubert, J.E. (2005). Knowledge economies: A global perspective. *Intellectual capital for communities: collection of scientific papers*. Bonfour, A. & Edvinsson. L. (Eds.). Elsevier, Oxford.

16. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2014 рік [The state of development of science and technology, the results of scientific, scientific-and-technical, innovative activities, technology transfers in 2014]. Retrieved from: <http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files> [in Ukrainian].

Одержано 15.09.2016 р.